

קדמוניות ירושלים

שער טדי

ז

מאת

ב"צ לוריא

בכל הדורות שבית המקדש היה קיים התנהלה בהר הבית פעילות רבה של בניה; שנים על שנים בנו בצד דרום את הקימורים וחומות התמך, המהוים כיום את שורת המבנים התת-קרקעיים המכונים "אורות שלמה". בצד צפון חצבו בהר ויישרו והוסיפו שטח גדול לחצר בית המקדש; הרימו את חומות האבן הכבירות מארבע הרוחות והקימו מבנים סטוים סביב. נוסף על כל אלה פעלו רבות מתחת לפני הקרקע: כרו בורות ומאגרי מים והביאו מים באמה מעיטם, חפרו מסיכות ומחילות והתקינו רשת צנורות להדחת העזרה. הכוהנים היו מדיחים את העזרה כשהם פוקקים צנורות מצד אחד וסותמים צנורות מצד שני. המחילות והבורות היו כל כך מרובים עד שאמרו: הר הבית והעזרות תחתיהן חלול² והיתה מסיבה גם תחת החיל³ וגם תחת ההיכל⁴.

גם יוסף בן מתתיהו מספר בהזדמנויות שונות על מחילות ומנהרות בהר הבית: לאחר שנפלה העיר הסתתרו רבים מן הלוחמים במנהרות שמתחת לקרקע⁵ וקיוו כי יעלה בידם להתחמק מעיני הרומאים ולצאת מן העיר. מבין הנמלטים על נפשם אל המנהרות מזכיר יוסב"מ את שמעון ברגיורא. במעברים התת-קרקעיים המרובים הסתבך מנהיג המרד ונאלץ לעלות על פני הקרקע. הוא עלה באותו מקום ממש שבו עמד בתחילה המקדש⁶.

שלוש פעמים נזכר שער טדי במשנה. פעם מדובר על צורתו של השער⁷ — "כל השערים שהיו שם (בהר הבית) היו להן שקופות, חוץ משער טדי, שהיו שם שתי אבנים מוטות זו ע"ג זו", כלומר — בצורת משולש שווה-שוקים. שתי האזכרות הבאות דנות על אופן השימוש בשער, ולכאורה הן נראות מנוגדות זו לזו. הראשונה, הדנה במנין שערי הר הבית והשימוש בהם, אומרת: "חמשה שערים היו להר הבית: שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה. קיפנוס מן המערב משמש כניסה ויציאה, טדי מן הצפון לא היה משמש כלום" וכו'. המשנה השנייה דנה במקום לינתם של פרחי הכהונה וזו לשונה: "בית המוקד כיפה ובית גדול

1 פסחים ה' ח'.

2 מפני קבר התהום (פרה ג' ג'). כימינו אומרים החוקרים, כי שטח הר הבית מנוקב כמו בורות. 3 מידות א' ט'.

4 תוס' כלים, בבא קמא א' צוק. 570 (8): ר' יהודה אומר: מחילות תחת ההיכל — חול.

5 מלח. ז' ז' ג'. 6 מלח. ז' ב' ג'.

7 מידות ב' ג'.

8 מידות א' ג'. 9 תמיד א' א' ומידות א' ט'.

היה, מוקף רובדים של אבן... ופרחי כהונה איש כסתו בארץ, לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלים ומניחים אותן תחת ראשיהם ומתכסין בכסות עצמן. אירע קרי לאחר מהם, יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הברכה... עד שהוא מגיע לבית הטבילה... ירד וטבל, עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה. בא וישב אצל אחיו הכהנים עד שהשערים נפתחים. יוצא והולך לו בטדי".

על ישוב הסתירה שבשתי המשניות נעמוד להלן.

כדי לעמוד על טיבו ומקומו במאורעות הימים של שער טדי עלינו לדון גם בנקבה שהובילה מן השער אל הר הבית וגם במצודה ששמרה על מבוא זה. כאן, בנקבה, בשער טדי ובמצודה נתקיימה נבואה אכזרית של נביא בלתי ידוע. כאן התאכזר הגורל בבית חשמונאי, בתכני אשה הפכה אהבתו של המלך הראשון מבית חשמונאי לאחיו, המצביא המהולל, מזוימת רצה. על מאורע זה מספר יוסף בן־מתתיהו¹⁰.

"לאנטיגונוס, שהיה השני באחיו, העניק אריסטובולוס כבוד כשלו, כי אהב אותו אהבה גלויה... ועשה אותו שותף במלכותו, אבל הוא הרג אותו בעטיה של לשון הרע שבדו כמה אנשי חצר רעים. אמנם, בתחילה לא נתן אריסטובולוס אימון בדברים אלו, הן מפני שאהב את אחיו, והן מפני שייחס לקנאה את רוב הדברים האלו שבדו מלבם. אבל יום אחד, כשאנטיגונוס הופיע ברוב הדור, כשחזר ממסע מלחמה¹¹ כדי להיות נוכח בחג שבו מקימים סוכות לה' על פי מנהג אבות — אירע הדבר שאריסטובולוס נפל למשכב. כשסיים את החג עלה אנטיגונוס (אל המקדש) כשהוא מוקף במשמר ראשו ומקושט בכל ההידור האפשרי, וערך תפילה מיוחדת לשלום אחיו, וכאן הופיעו בני הבליעל האלו בפני המלך ותיארו את הפמליא ואת כל ההופעה של אחיו שאינם הולמים אורח, וכן ספרו לו שהוא בא בכוח עצום של חיילים כדי להרגו, כי הוא אינו מסתפק בכבוד המלכות בלבד בשעה שהוא יכול לכבוש את כסא המלוכה עצמו.

"קמעא קמעא, ושלא ברצונו התחיל אריסטובולוס להאמין לכל אותן השמועות. הוא רצה למנוע פירסום חשדותיו, ועם זה להשמר מסכנה עלומה. הוא הציב את אנשי משמרו במעבר חשאי שמתחת לפני הקרקע, ובאותה שעה היה שוכב במצודה שנקראה לפנים בירה ואחר כך — אנטוניה. הוא נתן להם הוראה ליתן רשות לאנטיגונוס לעבור אם לא יהיה מזויין, ולהרוג אותו אם יתקרב כשהוא מזויין. לאנטיגונוס עצמו שלח הוראות לבוא אליו כשהוא בלתי מזויין. כדי לקדם זאת זממה המלכה¹² יחד עם הקושרים מזימה רבת ערמה. הם הסיתו את השליחים

10 מלח. א', ג', א' (70—80) בתרגומו של שמואל חגי. הסיפור חוזר בקדמ. י"ג, י"א א—ב כמעט ללא שינוי. אם נבוא לנתח את דברי יוסב"מ נמצא שיש בהם הרבה זריות. הוא אומר שיוחנן הורקנוס מינה את אשתו "גבירה לכל המדינה", לא ניתנה המלוכה בישראל לאשה. מאסר אחיו של אריסטובולוס ומיתת אמו ברעב כשהיא כבולה באזיקים — אין זה סביר במשפחת הכהנים הגדולים של בית חשמונאי. גם לא נוכל לקבל את דברי יוסב"מ כשהוא מספר שאנטיגונוס בא לביהמ"ק להתפלל לשלום אחיו כשהוא חמוש במיטב נשקו, גם לא סביר שבא לביהמ"ק בלויט אנשי צבא חמושים סביבו. יוסב"מ כתב את ספרו לנכרים והוא תיאר את מהלך הדברים לפי מה שהיה ידוע לו ממאורעות בערי יוון או רומי. לדאבוננו, אין בידינו מקור אחר שיכול להזים את הנוסח המוזר של יוסב"מ. II כנראה, כיבוש מדינת יטור שבבקעת לבנון.

12 שלומציון אחות שמעון בן שטח, שנישאה אחרי מות אריסטובולוס לאחיו, לאלכסנדר ינאי.

לשמור לעצמם את פקודות המלך, ובמקום זה יספרו לאנטיגונוס שאחיו שמע שהוא השיג לעצמו בגליל נשק הכי יפה וקישוטים צבאיים, ומאחר שנבצר ממנו מחמת מחלתו לבחון בעצמו הדברים האלו "עכשיו שאתה עומד לצאת מיד, אשמח מאד לראותך בנשקך".

"מששמע זאת אנטיגונוס, ומשלא היה בהתנהגות אחיו דבר שהיה עשוי לעורר חשד, הלך אנטיגונוס בנשקו כאל תערוכה. וכשהגיע למעבר החשון הנקרא מגדל סטרטון, נהרג על ידי אנשי המשמר ...

"בענין זה מפליאה גם התנהגותו של יהודה ממשפחת האיסיים, שמעולם לא אירע טעות או זיוף בנבואותיו. בשעת מעשה זה, כשראה את אנטיגונוס העובר בעזרת המקדש, הוא קרא למכיריו... "אוי לי, עכשיו טוב מותי מחיי, כי מתה האמת שלי, ואחת מנבואותי הוכחשה. תמיהני שאנטיגונוס חי בשעה שהיה צריך ליהרג היום. כי מגדל סטרטון נקבע בנבואתי כמקום מיתתו, וזה היה רחוק שש מאות איצטדיות מכאן, והרי עברו ארבע שעות של היום, וכך הכחיש הזמן את נבואתי". אחרי שאמר זאת נשאר הזקן שקוע בהרהורים נוגים. לא עברה שעה קלה והגיעה השמועה שאנטיגונוס נהרג במקום שמתחת לפני הקרקע, שהיה אף הוא נקרא בשם מגדל סטרטון".

מתי דחה השם טדי את השם שָׁרְשָׁן או סְרַטוֹן? אין אנו יודעים. השם טדי אינו מצוי באוצר השמות של המקרא והספרות שלאחר המקרא, גם לא ידוע מיהו האיש הזה שזכה ושמנו ניתן לאחד משערי הר הבית. השם במקורו הוא יוני θεοδαίος כלומר: לאחר כיבושיו של אלכסנדר מוקדון ולפני ימי המכבים, כלומר בין 330 ל-167 לפנה"ס.

שרידי האנטוניה, שהוא גלגולו השלישי של מגדל סטרטון, ידועים לנו בקצה וְיֵה דִּלְוֹרוֹנָה הם משתרעים מרחוב האנטוניה ועד הפנה הדרומית-מערבית של הר הבית, אבל שרידיו של שער טדי והנקבה אינם ידועים. בשנת תשי"ג פרסמתי מאמר ב"סיני" על שער טדי וברכת סְרַוֶּקְיוֹן. אבל כיון שאו היינו מנותקים מן העיר העתיקה נאלצתי להסתפק בידיעות שליטתי בספרות הארכיאולוגית. לאחר שחרור ירושלים חזרתי לנושא זה. בשעת סיור בסביבה זו, ברחוב פייסל ובאב"עטם בקרתי בביתו של ג'ראללה; זהו בית עתיק יומין, שבו גרה משפחה מכובדת זו מזה דורות רבים. שאלתי את מר ג'ראללה, ששימש כמוכיר העיר המזרחית בימי השלטון הירדני, אם ידועה לו נקבה המוליכה מן הבתים שבסמוך להר הבית כלפי פנים. מתברר שמימיו לא שמע על מעבר כגון זה. אמנם, כיום אי אפשר לערוך הפירות ארכיאולוגיות בהר הבית, אבל כיון שניתן עתה להתהלך שם, גם הספרות הארכיאולוגית מובנת לנו עתה טוב יותר; החוקרים וורן, קונדר, גנו, שיק וחבריהם הצליחו להדור לכל מקום בשטח הר הבית והדינים והחשבונות שלהם הם לנו לעינים עד היום.

קונדר מספר על בדיקה הבורות 3 11 13 שבהר הבית¹⁴. שני בורות אלה נמצאים

13 שיק מציין אותם במספרים 32 ו-31. ר' התרשים של הבורות בהר הבית, בית מקרא ל"ה, ע' 6.
PEF Qu. SA. 1875 P. 7. 14

במפלס העליון, מצפון לכיפת הסלע. הוא מציין שהקירות הצפוניים של שני בורות אלה אינם מתקופת הבנין עצמו אלא מימים מאוחרים הרבה יותר. הקירות הללו אינם סוגרים על הבור בקו ישר, ניצב לקירות האורך כי אם באלכסון. ניכר גם מן האבנים והטיט שביניהם שזוהי בניה גסה לעומת הקימור והקירות, וגם מאוחרת. לעומת אבני הקימור שהן מעובדות יפה — אבן המפתח צרה ותאבנים משני צדיה ככל שהן יורדות הן גדולות יותר. קונדר מוצא שבניה זו דומה מאד לקימורים שבברכה הכפולה שיוסב"מ קורא לה סטרוטיון. בבור מס' 1 הזוית של הקיר הצפוני בולטת במיוחד כיון שאין התאמה בינה לבין הקשת שמעליה.

שיק כותב¹⁵ שבור זה נקרא בפי הערבים ביר אל-ג'ן, בור העדן, על שם השער של כיפת הסלע שבסמוך. צורתו — מלבן, שארכו 41 מ' ורחבו 7.40 מ' ועמקו 12.50 מ' והוא יכול להכיל מים בעומק של 9 מ'. הוא נמשך בהקבלה לחומה המערבית של הר הבית. בחלקו הדרומי הבור חצוב בסלע בעומק של 9.60 מ' אבל בצפון, שם הסלע נמוך יותר, החציבה היא רק בעומק של 7 מ'. מעל לזה בנויים קירות אבן וכולו מכוסה בתקרה מקומרת דמוית חבית. בקצה הדרומי מתרוממת מקרקע הבור אצטבה ברום של 1.20 מ'. דעתם של חברי פ.א.פ. שהקיר הצפוני הוא מאוחר יותר והבור היה לכתחילה מעבר שהוליך צפונה אל מחוץ להר הבית, וזהו שער טדי הנזכר במשנה.

הראשון שהעלה את ההשערה שלפנינו מעבר תת-קרקעי שהוליך לשער טדי היה קונדר. תחילה חלק עליו וורן¹⁶, אבל לבסוף קבל את דעתו¹⁷ ושיער שמעבר תת-קרקעי זה נמשך בכוח צפוני מערבי ונסתיים באנטוניה, במקום שעומדים כיום בניני המסדר "אחיות ציון".

שיק טוען שלשם מעבר כוהן שאירע לו קרי לא צריך היה לחצוב ולבנות מעבר כה גדול, ברום של 12.50 מ'. אפשר היה להסתפק במעבר של 3 מ' גובה ו-2 מ' רוחב. זוהי טענה המחייבת הסבר מה היה הקשר בין שער טדי, הבירה, המעבר התת-קרקעי ובית המקדש. אבל קודם לכן עלינו להשלים את תיאור הנקבה בעזרת תגליתו של פירוטי¹⁸ שהיה הראשון שחדר לכאן ותיאר את המעבר מן האנטוניה להר הבית.

בשנת 1857 נגש המסדר "אחיות ציון" להקמת בית נזירות ברחוב המכונה ויה דולורוזה. כשם שבונים לעתים קרובות בשטחה של העיר העתיקה ומניחים יסודות לבית חדש בתוך השפך של החורבות, כן עשו גם פה; הבנאים לא העמיקו לחפור יסודות והחלו לבנות את הקיר המזרחי של הבית בתוך חפירה שטחית, בין העיים. לאחר שבנו חלק ניכר של הקיר הוא החל להתבקע. בדקו ומצאו

15 Conrad Schick: Beit el Makdas, S. 83 חרנום עברי מאת ח. מ. מיכלין; הר הבית ב"ירושלים" ו' ע' 98.

16 PEF Qu. SA. 1875. p. 11

17 Charles Warren: The Temple or the Tomb, 1880 p. 95

18 Ermete Pieroti ד"ר למתמטיקה ומהגנס, שימש בשנות הששים של המאה ה"ט מתנדס של מושל ירושלים. ספרו Jerusalem Explored בשני כרכים — האחד תיאורים והשני תמונות, יצא לאור באנגלית בשנת 1864 בקמברידג'.
 יצא לאור באנגלית בשנת 1864 בקמברידג'.

כי אין יסוד מוצק לבנין וכי הם בונים על גבי קימור של בנין עתיק. פירוטי חפר פיר בסמוך לבנין בית הנוירות. בעומק של 5.50 מ' מתחת לפני הרחוב ונתקל במרצפת עשויה לוחות אבן באורך של 1.50—1.20 מ' וברוחב של 1.20—0.90 מ', שעביו הגיע ל-25—20 ס"מ. כאשר הסיר לוחות אחדים נפל לתוך בנין מקומר, שהלוחות הללו כיסו עליו. החום הרב ששרר בבנין והאוויר הדחוס הכריחוהו מיד לצאת משם. הוא הרחיב את הפתח כדי שהאוויר יתחלף ותהיה לו האפשרות לחדור פנימה. לאחר זמן מה מצא פירוטי את הכניסה לבנין מצד צפון. שהיתה נמוכה מן הקימור כמטר וחצי. הקצה האחד של המעבר התחת-קרקעי הוא בסמטה העולה ממזרח לבית הנוירות והקצה השני — בפניה הצפונית — מערבית של חצר בית המקדש. רצפתו חצובה בסלע, המשתפלת לאט כלפי דרום. בכניסה למעבר מצד הסמטה מדרגות ברוחב של 75 ס"מ, הקירות הצדדיים שלו מתבססים על הסלע, הם עשויים אבנים מרובעות, כמטר באורך, 60—75 ס"מ בגובה והן מותאמות יפה זו לזו. הקימור עשוי אבנים מאורכות, 75 ס"מ כל אחת, 20 ס"מ בגובה; הקימור מצטיין בטיב העבודה המדויקת והקפדנית שלו. קיר מתקופה ערבית מאוחרת סותם את המעבר לרחבו. פירוטי פרץ את הקיר והגיע עד לחצר בית המקדש, שהיא גבוהה מראש הקימור של המעבר 2.50 מ'. בדיקת המעבר התת-קרקעי מבחוץ הראתה שהקירות משני הצדדים היו גבוהים מראש הקימור כ-30 ס"מ. החלל שנוצר בין הקירות והקימור היה ממולא אבנים. כך נוצר שטח ישר ברחבו של המעבר, שהיה מכוסה לכל אורכו לוחות אבן כמו אלה שפירוטי צריך היה להוין כדי לחדור לבנין מלמעלה. לוחות האבן היו מתוברים בטיח והם ביחד עם הקירות והקימור יצרו בנין מלא וחזק.

ראינו שאריסטובולוס המלך ישב בבירה, הוא ואשתו וכל הפמליה של בית המלך. מסתבר שהבירה היתה ארמון המלך בדורות הראשונים, אולי מימי שמעון. יוסב"מ אומר כי הבירה נבנתה ע"י החשמונאים שקדמו להורדוס¹⁹. החשמונאים, שהיו מלכים-כוהנים גדולים כאחד היו מצווים לשמור על טהרתם בלכתם לשרת בקודש. בגדי הכהונה היקרים נשמרו בביתם, בבירה²⁰. כאן לבשו את הבגדים הקדושים והלכו לבית המקדש. בדרכם זו היו זקוקים למעבר טהור ופנוי מכל עובר ושב, פן יגע בהם מישהו שטהרתו מפוקפקת.

המסבה, שאת תיאור חלקה הדרומי הבאנו לעיל, החלה בבירה, בשער טדי, בכניסה הדרומית לבירה, ששימשה ארמון הנשיא, ונסתימה מתחת לעזרת הכוהנים. מכאן עלה הנשיא הכהן"ג במדרגות שהביאו אותו בסמוך לפתח האולם. הכהן"ג עבר את כל המרחק מן הבירה ועד לביהמ"ק במסיבה המיוחדת לו והגיע לשטח שהאנשים המצויים שם, הכוהנים, היו כולם טהורים. כך הובטח שלא תפגע טהרתו של הכהן"ג כשבא לעבודה ביום הכפורים.

ינאי נטש את הארמון בבירה ובנה את משכנו בעיר העליונה, מול קשת רובינון. לשם מעבר לבית המקדש בנה גשר, שעליו נאמר באגרת אריסטיאס

19 קדמ, ט"ו, י"א ו'.

20 במקום זה נשמרו בגדי הכהונה הגדולה גם בימי השלטון הרומי.

ש"המעברות הללו הם למעלה מן הדרך ומרוחקים הן מן הדרך הרבה לבלתי יגעו החיים בטהרה בכל דבר אסור²¹."

לאחר מה שאירע במעבר התת-קרקעי של מגדל שרשן, כאשר נרצח כאן אחי המלך אנטיגונוס ובמקום אריטובלוס עלה למלוכה ינאי, שהיה צדוקי קפדן, היה בעיניו מעבר זה טמא. ואפשר שידה של שלומציון המלכה, זו אשת מדנים מתחסדת היתה בדעה להעתיק את משכנה ולהתרחק ממקום הרצח המתועב שהיא תכננה.

לימים שלאחר פינוי הבירה מבית המלוכה נוכל לייחס את המשנה מידות א', ט' המסתיימת במלים "ויצא והולך לו לטדי". זה היה בראשית שלטונו של ינאי המלך. יש להניח כי שימוש זה בשער טדי נמשך כשבעים שנה, עד לימי הורדוס תחת שלטון אנטוניוס. הורדוס בנה במקום הבירה מצודה גדולה וחזקה וקרא לה ע"ש הקיסר מיטיבו — אנטוניה. מצודה זו היתה חולשת על הר הבית וצבא הורדוס צפה מכאן על המתרחש במקדש ושמר מפני כל התארגנות למרד²². במצודה חנה צבא המלך והיציאה דרך שער טדי לא היתה אפשרית עוד.

יוסב"מ כותב²³: "גם תעלה נסתרת גבנתה בשביל המלך, שהוליכה מאנטוניה עד למקדש הפנימי לעבר שער המזרח, מקום שם בנה לעצמו מגדל, שיוכל לעלות אליו דרך המנהרות, כדי להישמר (שם) מפני מרידה של העם נגד המלכים".

ההיסטוריון לא דק פורתא; פעם טעה בזה שייחס את התעלה להורדוס והיא נכרתה ונבנתה על ידי מלכי בית חשמונאי הראשונים, כנראה הורקנוס כוהן גדול²⁴, ופעם שניה טעה בדברו על המשכה של התעלה עד לחומה המזרחית והמגדל שבנה לעצמו. אין זכר בספרות התלמודית למגדל כגון זה ואין כל ידיעה על מציאות מסכה המוליכה עד לחומת המזרח²⁵. לענייננו חשוב שהמצודה ושער טדי היה בידי השלטון הצבאי ולכוהנים לא יכלה להיות שם דריסת רגל. מצב זה נמשך גם אחרי מות הורדוס, לאורך כל תקופת הפרוקורטורים, כאשר צבא רומי חנה במצודה. לתקופה זו, למן הורדוס ועד לחורבן הבית, נייחס את המשנה במידות א', ד' האומרת: "טדי מן הצפון לא היה משמש כלום".

אמרנו שראשיתה של המסכה בעזרת הכוהנים, בבור מס' 1 (31) באמצעיתו של הר הבית; אין בידינו נתונים על התוי של המסכה לאחר הקיר המאוחר שהפך את המסכה לבור מים, אבל אם סופה של המסכה הוא באנטוניה, שעמדה בקצה המערבי של חומת הר הבית, מסתבר שבהמשכה נטתה המסכה בכיוון צפוני-

21 לפי תרגום כהנא, כרך ג' עמ' מ"ב.

22 ולא כדברי יוסב"מ בקדמ. ט"ו, י"א ד — 409, "לשם בטחונו ושמירתו של בית המקדש".

23 קדמ. ט"ו, י"א ז — 424.

24 בכל מעשיו ומפעליו בארץ לא היה הורדוס מתכנן את הדברים מיסודם, אלא מחקה, ממשיך ומשלים — את בית המקדש שכלל אבל לא בנה בו כל דבר חדש, את מבצר מצדה תיקן והשלים, ואפילו המבנה בהרודיון אינו פרי מחשבתו, כי אם תיקוי למבצר אלכסנדריון, הבנוי על ראש ההר וסוללה שפוכה עליו.

25 כאמור, נסתיימה המסכה בעזרת הכוהנים. הורדוס לא יכול היה להופיע במפתיע בעזרת הכוהנים, יתכן שכדי לבוא בין הקהל ולבלוש מה מדברים עליו האריך מידת מה את המסכה מזרחה. עדות ארכיאולוגית על כך לא נמצאה עד כה.

מערבי. היא הסתימה בחדרים התת־קרקעיים של האנטוניה, שהם כיום מרתפי המגזר של אחיות ציון, מעברה הצפוני של ויה דולורוזה. יתכן שלמסכה היה תפקיד גם במלחמה הגדולה. זה היה כחדשים לפני חורבן הבית. לאחר שטיטוס כבש את החומה השנייה החליט לשפוך סוללה על מבצר אנטוניה ועל החומה הראשונה. יוסב"מ מספר²⁶: "הסוללות היו עצומות. זו שע"י אנטוניה נשפכה ע"י הלגיון החמישי, נגד אמצעיתה של הבריכה שהיתה נקראת סטרוטיון, והשנייה נשפכה ע"י הלגיון ה"ב למרחק כעשרים אמה מזה... אבל בשעה שהיו מביאים את המכוונות חפר יוחנן מבפנים מנהרה תחת הקרקע, מהאנטוניה ועד עבודות הסוללות, והשעין את המנהרות בסמוכות, כך נשאר עבודות הרומאים תלויות ועומדות. לאחר מכן הכניסו עצים וזפת ואספלט, והבעירו את כל החומר. הסמוכות נשרפו, המנהרה נתמוטטה לערימה אחת, והסוללות שקעו בקול נפץ אדיר. בתחילה בקעו והעלו ענני עשן סמיכים עם ענני אבק, והאש היתה חנוקה על ידי ההריסות, אבל לאחר שהחמרים שחנקו אותה נאכלו, התפרצה עכשיו אש חיה. הרומאים חרדו חרדה גדולה נוכח השואה, ורוחם נפלה נוכח כוח המצאתו של האויב, וביותר מפני שהדבר אירע בשעה שהם דימו בנפשם שהנצחון קרוב כל כך".

השטח שעליו עומדת האנטוניה הוא צוק סלע, גם השטח שמצפון לו, מקום הסוללות הוא סלע, שכבת העפר שעליו היא ס"מ אחדים בלבד. החתירה של יוחנן לא יכלה להיות בעפר ולו צריך היה לחתור בסלע היה זה מחייב עבודה לחדשים רבים. יוסב"מ מתאר את מהלך המאורע, אבל הוא מעלים מהקורא הרומי שמנהרה היתה קיימת מלפני דורות, שאלמלא כן היתה נאמנותו לטיטוס נפגמת קשה. אם ידע שיש מנהרה — מדוע לא סיפר זאת לטיטוס והיה מונע מן הצבא הרומי את כשלונו זה. מסתבר שיוחנן לא כרה מנהרה אלא השתמש בקצה המסכה שבאה מהר הבית לאנטוניה, פוצץ את המסכה ואת הרומאים ששפכו סוללות עליה.

המעשה של יוחנן החליש את המסכה ופגע בקימור שלה. הרומאים עשו מאמצים לחתור תחת תומת המצודה ובאחד הלילות האחרונים שלפני החורבן הצליחו להוציא ארבע אבנים מנדבכי היסוד של החומה. בגלל ההרעשה המתמדת ומשום שנתהוותה פרצה ביסודותיה נודעוזה החומה ושקעה לתוך המסכה והתמוטטה²⁷.

בהמשך הקרב, לאחר שהרומאים כבשו את אנטוניה, הם פרצו גם דרך המנהרה. "במקום זה, שהיה צר ואפל, הפכה התנגשות הכוחות לקרב חרבות פנים אל פנים, קרב זה בחשכת המעבר התת־קרקעי נמשך מן השעה התשיעית של הלילה עד השעה השביעית של היום"²⁸ בפעם האחרונה במלחמתם על בית המקדש היתה פה ידם של היהודים על העליונה. הם רדפו את הרומאים מן המסכה אל האנטוניה ויותר לא ניסו חיילות טיטוס לחדור להר הבית בדרך זו. בזה תמו תולדות המסכה ושער טדי בחיי ירושלים העברית.

26 מלח. ה. י"א, ד'—466.

27 מלח. ו. א. ג.—28.

28 מלח. ו. א. ז.—80.